

Kozub, M. *Kompiuterna linhvodydaktyka u vykladanni inozemnykh mov. Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity.* 32-33 (2011): 110-117. Print.

Panchuk, V. *U sviti prykladnoi linhvistyky.* Lutsk: RVV "Vezha", 2000. Print.

Programa Audacity, 2018. Wikipedia. Web. 22 Okt. 2018.

Staxov, Aleksej. *Novaya matematyka dlya zhyvoj pryrody.* Vinnycya, 2003. Print.

Vasyutynskij, Nikolaj. *Zolotaya proporcija.* Moskva, 1990. Print.

Voloshyn, V. *Kompiuterna linhvistyka.* Sumy: VTD "Universytetska knyha", 2004. Print.

Надійшла до редакції 1 листопада 2018 року.

ASSISTANCE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN EXAMINATION OF COMPOUND WORDS AT THE PHONETIC LEVEL

Larysa Azarova

Linguistics department,

Vinnitsia national technical university, Vinnitsia, Ukraine

Abstract

Background: In recent decades computer technologies have been extensively used in practically all subject areas including linguistics. But, these technologies are insufficiently used in narrow fields, i. e. word-formation, especially in terms of researching complex naming units at the phonetic level. This article investigates compound words of Ukrainian language origin. It analyses quantity indicators of computer-pronounced compound words.

Purpose: To prove the efficiency of up-to-date computer technologies for developing a theory of Ukrainian language compound words' harmonic construction based on the "golden proportion" method.

Results: Informational technologies are based on digital data only. Thus, analogue sound signals of compound words phonation should be transformed into digital ones. This can be done with the help of an integrated sound card. The author suggests using the "Audacity" program to examine compound words of Ukrainian language origin. This program offers a wide range of options including microphone record, sound separation, and measurement each of its fragment duration.

Correlation of the whole word phonation duration is an important aspect of this research. Analysis of the numerical values of phonation duration in compound words' elements demonstrates their consistency patterns. These correlations prove to be not just random numbers, but reliable data corresponding with the "golden" P and S proportions. The Audacity-pronounced compound word "wind-flower" is given as an intonogram's example. The compound word construction correlation equals to 1.705, fitting into the range of harmonic S-proportions. Thus, construction correlation of "wind-flower" is harmonic at the phonetic level.

Discussion: computer technologies might be an efficient means of examination of compound words and their constructional consistencies at the phonetic level. Arguably, the whole range of examined units (n = 112) are characterized by harmonic structure, the bulk of them corresponding to P and S proportions.

Keywords: computer technologies, phonetic level, computer program, proportions of constructing complex words, "golden proportion" method, harmonic relations.

Vitae

Larysa Azarova – Doctor of Philology, professor of the linguistics department, Vinnitsia national technical university. Focus of research interest: synchronic and diachronic derivatology, sci-tech terminology, term formation.

Correspondence: azarova.larusa@gmail.com

Ілля Данилюк

DOI 10.31558/1815-3070.2018.36.22

УДК 81'23

ХРОНОЛОГІЧНІ РАМИ СТАНОВЛЕННЯ ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ: ВІД ВИТОКІВ ДО ВИДІЛЕННЯ В ОКРЕМУ НАУКУ¹

У статті на ємному науковому доробку вчених XIX і XX століть описано еволюцію поглядів, концепцій, теоретичних і методологічних підходів, які призвели до виділення в останній чверті минулого століття в окремий лінгвістичний напрям лінгвоперсонології – науки про мовну особистість. У хронологічному порядку

¹ Дослідження виконано в межах наукового проекту «Об'єктивна і суб'єктивна мовносоціумна граматики: комунікативно-когнітивний та прагматико-лінгвокомп'ютерний виміри» (0118U003137) Донецького національного університету імені Василя Стуса

представлено розвиток у мовознавчих працях антропоцентричної парадигми, формування теоретичних засад лінгвоперсоналогії та її зв'язок із персонологією та персоналізмом.

Ключові слова: лінгвоперсоналогія, персонологія, персоналізм, мовна особистість, антропоцентрична парадигма.

Сьогодні лінгвоперсоналогія, яку А. Загнітко характеризує як розділ мовознавчої науки, яка вивчає мовну особистість у її цілісності (Загнітко, 2017), уже не просто претендує на статус окремого напрямку, а є цілком сформованою наукою з багатою теоретичною базою, термінологічним апаратом, методологічним підґрунтям і практичними розробками, зокрема в галузі прикладної лінгвістики. Нинішня багатовекторність лінгвоперсоналогії, яка характеризує будь-який новий напрям у період його становлення, свідчить про активний пошук дослідниками усіх можливих точок дотику з іншими гуманітарними і прикладними науками, однак має своїм спільним центром *антропоцентричну концепцію* мовознавства.

Відповідно, метою статті є опис та вивчення засад, на яких сформувалася лінгвоперсоналогія з якомога глибшим і докладнішим простеженням шляху, яким рухалася наукова думка до моменту, коли вчення про мовну особистість набуло статусу цілого мовознавчого розділу. Завдання, які має бути розв'язано: 1) виділення та опис періоду формування антропоцентричного підходу в лінгвістиці XIX століття; 2) пошук засад лінгвоперсоналогії у філософському напрямі персоналізму та психологічній персонології; 3) визначення мовознавчих теорій та концепцій перших трьох чвертей XX століття, які лягли в основу лінгвоперсоналогії, виділеної в окрему науку орієнтовно з 1980-х років.

Актуальність нашого дослідження, крім усього, мотивована розвитком надзвичайного теоретично-наукового і практичного інтересу до можливостей моделювання в межах лінгвоперсоналогії мовної особистості з використанням здобутків комп'ютерної лінгвістики (див. докладніше у (Данилюк, 2017)), а отже, й потребою розуміння, як сформувався цей новий науковий напрям.

1. Період формування антропоцентричного підходу в лінгвістиці

Виділення лінгвоперсоналогії в окрему науку, що формально відбулося наприкінці минулого століття, є проявом ширшої тенденції в гуманітарній парадигмі до якомога повнішого вивчення в різних аспектах людини, у цьому разі – як мовної особистості. Однак засади антропоцентричного підходу до мови були сформульовані значно раніше, і традиційно відлік починають з першої половини XIX століття.

1.1. 1820-ті

У цей період у гуманітарній сфері наукового пізнання було порушено питання розмежування мови та мовлення, індивідуального та колективного в мові. Першим про це написав В. фон Гумбольдт: «Мова не є довільним витвором окремої людини, а належить завжди цілому народові;... наступні покоління отримують її від попередніх поколінь. У результаті того, що в ній поєднуються, очищаються, перетворюються способи уявлень різного віку, кожної статі, кожного суспільного стану, характеру й духовної відмінності цього племені, завдяки тому, що народи обмінюються словами та мовами ... мова стає великим засобом перетворення суб'єктивного на об'єктивне, переходячи від завжди обмеженого індивідуального до всеосяжного буття» (Гумбольдт, 1984). Вчений закладає основи антропоцентричної парадигми в мовознавстві, виділяючи новий об'єктом пізнання – реального мовця: «Як творіння націй ... мови залишаються, однак, творіннями індивідів, оскільки можуть бути породжені кожною окремою людиною. <...> У мові так поєднується індивідуальне з загальним, що однаково правильним буде сказати, що весь людський рід розмовляє однією мовою, а кожна людина володіє своєю мовою. <...> ... Справжньою індивідуальністю наділений лише конкретний мовець. Тільки в мовленні індивіда мова досягає своєї остаточної визначеності» (Гумбольдт, 1984). Природу та властивості мови вчений розглядав у безпосередньому зв'язку з розвитком суспільства: «... мова розвивається тільки в суспільстві, і людина розуміє себе тільки тоді, коли з досвіду переконається, що її слова зрозумілі так само й іншим людям» (Гумбольдт, 1984); «... мову слід розглядати, на моє глибоке переконання, як безпосередньо закладену в людині <...>. Мову неможливо було б придумати, якби її тип не було вже закладено в людському розумі» (Гумбольдт, 1984). Зауважимо, що сьогодні ідею про наявність у дітей вродженого механізму засвоєння мови пов'язують, звичайно, з працями з універсальної граматики Н. Хомського.

Загалом зв'язок між мовою і людиною, яка її використовує і є її носієм, задовго до появи терміна «мовна особистість», була усвідомлена й озвучена авторами системних лінгвістичних концепцій XIX і XX століть. Ідеї В. фон Гумбольдта значно вплинули на різні гуманітарні напрями й спонукали інших вчених до вивчення мови та мовлення у зв'язку з когнітивною діяльністю людини-мовця. Г. Штейнталь, якого вважають засновником психологічного напрямку в лінгвістиці, вважав мову продуктом суспільства та вираженням самосвідомості цілого народу: «...спільні дії індивідуума і його народу головню ґрунтуються на мові, якою і за допомогою якої він думає і яка все ж належить його народу» (Штейнталь, 1964).

О. П. Потебня, вивчаючи зв'язок мови з розвитком людського мислення, мав схожу думку: «... показати на ділі участь слова в утворенні послідовного ряду систем, що охоплюють відношення особистості до природи, є основним завданням історії мови; у загальних рисах ми правильно зрозуміємо значення цієї участі, якщо приймемо основне положення, що мова є засобом не виражати вже готову думку, а створювати її, що мова – це не відбиття сформованого світогляду, а діяльність, яка його формує» (Потебня, 1999).

1.2. 1870-ті

У цей період вивчення мовця у зіставленні з мовою взагалі спостерігається у роботах младограматиків. Г. Остоф і К. Бругман, виступаючи за емпіричне дослідження мови на противагу її філософському розгляду, у

передмові до книги «Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen» («Морфологічні дослідження в галузі індоєвропейських мов», 1878) заявили, що «колишнє мовознавство підходило до об'єкта свого дослідження – індоєвропейських мов, не склавши собі попередньо чіткого уявлення про те, як живе й розвивається людська мова взагалі, які чинники діють під час мовленнєвої діяльності і як спільна дія цих чинників впливає на подальший розвиток і перетворення мовного матеріалу. З винятковим завзяттям досліджували мови, але занадто мало – мовця» (Остгоф, Г., Бругман, 1964). Також, на думку младограматиків: «... мова не є річчю, що стоїть поза людьми і над ними й існує сама по собі; вона по-справжньому існує тільки в індивідуумі, тому всі зміни в житті мови можуть іти тільки від індивідів-мовців» (Остгоф, Г., Бругман, 1964).

Розуміння мови взагалі як мови індивіда сформульовано в книзі Г. Пауля «Prinzipien der Sprachgeschichte» («Принципи історії мови», 1880). «Ми повинні визнати, що на світі стільки ж окремих мов, скільки індивідів» (Пауль, 1960).

І.О. Бодуен де Куртене також вважав, що «мова існує тільки в індивідуальних мізках, тільки в душах, тільки в психіці індивідів або особин, що складають певне мовне співтовариство. Племінна або національна мова є чистою абстракцією, узагальнювальною конструкцією, створеною з цілої низки реальних індивідуальних мов» (Бодуен де Куртене, 1963). Мова як динамічна система і мовна особистість як її носій постійно перебувають під впливом численних надсистемних чинників. Вчений виділив чотири «світи», у яких відбуваються мовні процеси мовлення та розуміння, породження і сприйняття мовлення: «Спостерігаючи лінгвістичні явища і процеси з погляду соціального спілкування між людьми, ми повинні звернути увагу на чотири "світи", що утворюють об'єкт теоретичного спостереження:

1) *Психічний світ* індивіда як реальну базу існування мовних ідей в їхній безперервній тривалості.

2) *Біологічний і фізіологічний світ* цього організму як перший відцентровий передавач мовних уявлень від одного індивіда до іншого.

3) *Зовнішній, фізичний світ*, як наступний передавач;

2б. Знову *біологічний і фізіологічний світ* різних членів мовної спільноти, що є доцентровим провідником під час передавання мовних уявлень від одного індивіда до іншого;

1б. *Психічний світ* і т. д. ; нарешті;

4) Циркуляція ідей, виражених в мові, від одного індивіда до іншого за посередництвом людського організму і зовнішнього світу є мовним процесом, що відбувається в *соціальному світі*, пов'язаному з наявністю мовленнєвої здатності» (Бодуен де Куртене, 1963).

Отже, характерною рисою цього етапу становлення лінгвоперсоналогії є підкреслення дослідниками ролі індивідуального в мові. Паралельно наприкінці 19-го століття у США формується і нова течія у філософії – *персоналізм*. У працях Б.-П. Боуна, Е.-Ш. Брайтена було закладено тлумачення особи як первинної реальності та найвищої духовної цінності, а світу – як вияву творчої активності верховної особи – Бога. У нинішньому ширшому значенні персоналізм – це філософська настанова, що визнає особистість вищою формою буття людини. Зазначимо, що дотичне до лінгвоперсоналогії становлення персоналізму у працях французьких філософів припадає вже на наступний з умовно виділених періодів.

1.3. Початок XX ст.

У мовознавстві в цей час виникла протилежна тенденція – підкреслення суспільної функції мови. Зокрема, Ф. де Соссюр стверджує, що «мова – це готовий продукт, який мовець пасивно реєструє. <...> Вона є соціальним аспектом мовленнєвої діяльності, зовнішнім щодо індивіда, який сам по собі не може ні створювати його, ні змінювати» (Соссюр, 1977). Вчений розмежовує мову як соціальний продукт (*langue*) й індивідуальне мовлення (*parole*).

Швейцарський мовознавець Ш. Баллі, продовжуючи розвивати ідеї Ф. де Сосюра, поряд із цим розробляв питання, пов'язані з відхиленнями індивідуального мовлення від мовної норми колективу, а також ситуаційною зумовленістю вибору мовних засобів. У книзі «Le Langage et la Vie» («Мова й життя», 1913) вчений писав: «Якщо ви хочете, щоб хто-небудь до вас підійшов, ви в різних випадках скажете це по-різному; засоби вираження будуть змінюватися залежно від того, які стосунки пов'язують вас і людиною, до якої ви звертаєтесь, й особливо від того, що, на вашу думку, може стати відповіддю на ваше прохання» (Баллі, 2009). Крім того, Ш. Баллі активно досліджував мову в процесі соціального впливу, виділяючи три його типи: 1) імперативний та нормативний, тобто те, яке є очевидним для адресата впливу; 2) сугестивний, тобто навіювання, яке непомітно проявляється у вказівках і реченнях; 3) автосугестивне, тобто вплив такого типу, коли адресат впливу після тривалого періоду часу перестає помічати джерело впливу, вважаючи, що вказівки видає собі сам (Баллі, 2009).

Прагнення до об'єктивності призвело надалі до вивчення мови як відокремленої від людини, по суті, самодостатньої знакової системи. У майбутньому цей підхід і розвинені способи формалізації зробили можливим вивчення й моделювання функціонування мови на різних рівнях за допомогою інформаційних технологій.

2. Період формування теоретичних засад лінгвоперсоналогії

2.1. 1920-30-ті

Важливою тенденцією в лінгвістиці зокрема й у гуманітарних науках взагалі в цей період стало проголошення потреби поєднати різні сфери, підходи та методи для всебічного вивчення людини. На тлі

розвитку у філософії вже згаданого *персоналізму* лунають ідеї про виділення в окремий напрям науки про людську особистість. М. С. Трубецької у роботі "К проблеме русского самопознания" ("До проблеми російського самопізнання", 1927) запропонував як назву такої дисципліни термін *персоналогія* (Трубецької, 1927), а її завданням визначив координацію вивчення особистості в географії, етнографії, антропології, археології, філософії, історії мистецтва та ін.

Трохи пізніше термін у сфері психології вжив Г. Мюррей (Murray, 1938), який наголошував на потребі цілісного вивчення особистості, що, по-перше, має не тільки соціальну, а й біологічну природу, і, по-друге, живе та розвивається в певному середовищі й певному соціокультурному контексті. Відповідно, персоналогія згодом набула статусу інтегрального напрямку *психології особистості*, предметом якого є особистість в її різних гносеологічних, онтологічних і культурних виявах та положеннях.

У мовознавстві про інтеграцію з іншими науками писав Е. Сепір у статті "The Status of Linguistics as a Science" ("Статус лінгвістики як науки", 1929): «Загалом зрозуміло, що інтерес до мови останнім часом виходить за межі власне лінгвістичних проблем ... лінгвісти повинні усвідомити, яке значення їхня наука може мати для інтерпретації людської поведінки загалом. Незалежно від їхнього бажання їм доведеться дедалі більше займатися тими проблемами антропології, соціології та фізіології, які втручаються у сферу мови" (Сепір, 1993). На думку вченого, розуміння мови є шляхом до розуміння людини-мовця, оскільки мова «настільки глибоко корениться в усій людській поведінці, що залишається дуже мало у функціональній стороні нашої свідомої діяльності, де мова не брала б участі» (Сепір, 1993).

Крім того, праці Е. Сепіра загалом демонструють повернення уваги до вивчення мови не як абстрактної системи знаків, а в безпосередньому зв'язку з особистістю мовця. У роботі «Le langage: introduction à l'étude de la parole» («Мова. Вступ до вивчення мови», 1920) вчений пише про «численні відмінності» в мовленні людей, навіть якщо вони належать до одного покоління, живуть в одній місцевості й тому ж соціальному оточенні. Дослідник зауважує, що «мовленнєві звички людини є надзвичайно істотними як несвідомі індикатори найважливіших рис її особистості...» (Сепір, 1993). У статті «Speech as a Personality Trait» («Мовлення як характерна риса особистості», 1927) розглянуто можливі підходи до аналізу мовлення з погляду вивчення особистості: 1) вивчення відмінностей індивіда і суспільства (індивідуальні та соціальні стереотипи); 2) вивчення різних рівнів мови та мовлення – від нижчого (людський голос) до розкриття способів формування речень (за рівнями мови). Учений визначає параметри дослідження мовлення (голос, інтонація, ритм, плавність, темп, вимова, лексика, стиль) і вказує на методологічні проблеми вивчення індивідуального мовлення (Sapir, 1927).

Важливим етапом на шляху становлення лінгвоперсоналогії є праця Й. Л. Вайсгербера «Muttersprache und Geistesbildung» («Рідна мова і формування духу», 1929). Саме в ній вперше вжито поняття *мовна особистість*: «... мова є найзагальнішою культурною спадщиною. Ніхто не володіє мовою лише завдяки своїй власній мовній особистості; навпаки, це володіння мовою виростає в ньому на підставі належності до мовної спільноти...» (Вайсгербер, 2004). На думку вченого, мова існує як об'єктивне явище, що не залежить від конкретних членів мовної спільноти: «... жодна людина не володіє своєю особистою мовою... індивідуалістська позиція в мовознавстві є принципово хибною. Природно, ми повинні знати мовні умови буття конкретної людини, говоріння, мовний організм; але зрозумілими вони стають лише з позиції мови як культурного надбання, а не навпаки» (Вайсгербер, 2004). Водночас дослідник наголошує, що «...мовне володіння конкретної людини далеко не є простою копією рідної мови; кожна людина неминуче обмежується конкретними її фрагментами... Не знайти і двох членів однієї мовної спільноти, які мають у своєму розпорядженні повністю однаковий мовний матеріал» (Вайсгербер, 2004). Отже, це відкриває шлях до сучасного тлумачення лінгвоперсона як мовця, що з-поміж численних варіантів реалізації комунікативної поведінки, граматичних чи лексичних засобів одним віддає перевагу, а іншим – ні.

Питання лінгвоперсоналогії у цей період порушує у своїй праці "О художественной прозе" ("Про художню прозу", 1930) В. В. Виноградов. На думку вченого, тогочасний науковий інтерес було зосереджено на вивченні мови як насамперед соціальної знакової системи, а сферу індивідуальної мовленнєвої творчості обійдено увагою. В. В. Виноградов наголошує, що в літературній мові є безліч елементів, які не збігаються з загальномовною системою, а для лінгвістики у цьому напрямі прогнозує два різні шляхи: перший передбачає вивчення індивідуального мовлення в аспекті відхилень від мовної системи колективу або впливів на неї, а другий має прагнути до розкриття характерних форм словесної творчості особистості без опертя й порівняння з літературною мовою (Виноградов, 1980). У роботах В. В. Виноградова поняття *мовна особистість* вживається паралельно з термінами *поетична особистість* та *літературна особистість* і не докладно розкривається. Власне, вчений основну увагу присвятив більше філологічному, а не лінгвістичному підходу до проблеми, розробивши концепцію образу автора в мові художньої прози, проаналізував індивідуальні стилі низки письменників, мовні характеристики героїв художніх творів.

Загалом зародження нової лінгвоперсоналогічної парадигми в лінгвістиці стає вже очевидним, оскільки «інтерес до мови останнім часом виходить за межі власне лінгвістичних проблем. І це неминуче, бо розуміння мовних механізмів потрібне як для вивчення історії, так і для дослідження людської поведінки» (Сепір, 1993).

1930-ті роки – період активного розвитку французького *персоналізму*. Визнання особистості первинною творчою реальністю і вищою духовною цінністю, на думку одного з основоположників персоналізму Поля Рікера, є значно перспективнішим для філософських досліджень, ніж філософствування за допомогою таких

понять, як *свідомість, суб'єкт, індивід* (Рикёр, 2002). Інший основоположник персоналізму – Е. Мунье – вважає, що становлення людини-особистості збігається із загальним рухом людської історії до цивілізованого способу буття, до справжньої культури й духовності. Він називає персоналістським будь-яке вчення й будь-яку цивілізацію, яка утверджує примат людської особистості щодо матеріальної необхідності й систем колективності, що лежать у її основі (Мунье, 1994). На відміну від інших філософських напрямів, персоналісти звертаються до конкретної людини, яку розуміють у всьому різноманітті її проявів і видів діяльності. Особистість для персоналістів – найважливіша онтологічна категорія, вона – самовиявлення буття, безперервне існування якого визначається волевою активністю людини і її безперервною діяльністю. З погляду персоналізму особистість характеризують три основні параметри, що перебувають у складній взаємодії між собою: екстеріоризація, інтеріоризація і трансценденція. Екстеріоризація – це самовияв людини в зовнішньому світі, а інтеріоризація передбачає поглиблену саморефлексію, аналіз особистістю свого світу. Обидва ці процеси мають глибинний зв'язок і спрямовані на досягнення трансцендентного буття, пізнання якого виходить за межі того, що можна досягнути за допомогою природних пізнавальних здібностей. Е. Мунье трактує особистість як відбиття й адаптацію сукупності найбільш прийнятних для конкретної людини поведінкових і культурних еталонів (Мунье, 1994). Якщо поширити ці міркування на володіння людиною мовою, то вияскравлюється якраз лінгвоперсоналогічне розуміння феномена, що перегукується з наведеним вище баченням Й. Л. Вайсгербера.

Більшість персоналістів розрізняють поняття *індивіда* й *особистості*, вважаючи, що людина, яка є частиною роду людського й частиною суспільства, може бути визначена як індивід, своєрідний соціальний атом, тоді як особистість володіє вільним волевиявленням і на основі цього може подолати всі соціальні перепони, а також труднощі внутрішнього плану, що виникають у людини. Реалізація особистістю самої себе залежить від наявної в кожній людині свободи волі, її спрямованості, свободи вибору своєї активності й моральної оцінки власних дій і вчинків.

Особистість, на думку ще одного представника персоналізму, Ж. Лакруа, існує в постійному діалозі із собою, з іншого особистістю і з Богом. Вона перебуває у невинному самотворенні. Особистість живе у своїх зовнішніх формах, але жодна з них не є для неї вичерпною. Будь-яка людська діяльність, будь-яке справжнє мислення – це діалог. Моральний вибір, здійснюваний волею, спонукає особистість до орієнтації на товариство й на іншу особистість. У ній завжди співіснують і протиставляються дві тенденції: прагнення до індивідуалізму й потяг до товариства. Лише у стосунках з іншими особистістю набуває сенсу існування, здобуває власну внутрішню свободу. Однією з найважливіших характеристик особистості Ж. Лакруа вважав її соціальну залученість – причетність до сім'ї, батьківщини, людства (Лакруа, 2004).

Як вказує А. П. Загнітко, «для лінгвоперсоналогії актуальними є опрацьовані в персоналістській філософії напрями – соціальний, етичний, релятивістський, де перший обґрунтовує проект нової цивілізації з домінуванням у ній особистості та її духовних цінностей, другий – актуалізує значущі питання справедливості в людських взаєминах. Релятивістський має опертям умовність будь-якого спілкування, у якому більше імпліковано, ніж експліковано» (Загнітко, 2017).

2.2. 1940-50-ті

У цей період формування засад лінгвоперсоналогії можна простежити у межах комунікативного підходу до вивчення мови, який формується у працях Е. Бенвениста. Одну з частин своєї фундаментальної праці "Problèmes de linguistique générale" ("Проблеми загальної лінгвістики") вчений називає "L'homme dans la langue" («Людина в мові»). Саме Е. Бенвенисту належить обґрунтування теорії суб'єктивності, що в його концепції є «здатністю мовця уявляти себе в ролі "суб'єкта"» і «проявом у людині фундаментальної властивості мови» (Бенвенист, 1974). Учений вводить поняття *адресата* й *адресанта* як необхідні компоненти комунікативної лінгвістики. «Мова можлива тільки тому, що кожен мовець уявляє себе *суб'єктом*, який вказує на самого себе як на я у своєму мовленні. Завдяки цьому я конститує іншу особу, яка є абсолютно зовнішньою щодо мого "я" і стає моїм відлунням, якому я кажу *ти* і яке мені каже *ти*. Полярність осіб – ось у чому в мові полягає основна умова, щодо якої сам процес комунікації – наша відправна точка, це лише прагматичний наслідок» (Бенвенист, 1974). Крім того, вчений актуалізує питання про особистісне наповнення мови в мовленні. «Мова – це своєрідні "порожні" форми, які кожен мовець у процесі мовлення привласнює собі й застосовує до свого власної "особи", визначаючи одночасно самого себе як "я", а партнера як "ти"» (Бенвенист, 1974). А взагалі, за словами вченого, «Багато понять у лінгвістиці постануть в іншому ракурсі, якщо подивитися на них у межах мовлення, що є мовою, привласненою мовцем, а також якщо визначити їх у ситуації двосторонньої суб'єктивності, бо тільки вона робить можливою мовну комунікацію» (Бенвенист, 1974).

Цікавим прикладом по суті лінгвоперсоналогічного напрямку в лінгвістиці стала японська школа «мовного існування» (генго-сейкацу), головним ідеологом якої був професор Токійського університету Токієда Мотокі. Традиційному на той період структуралізму представники школи протиставили розгляд мовних фактів виключно у реальній комунікативній ситуації. Як описано в (Неверов, 1982), «мовне існування» – це буття людини, що виявляється в її діях, пов'язаних зі спілкуванням. У *антропоцентричній* теорії мовного існування вихідним пунктом дослідження є не мова, як у традиційній *соціоцентричній* лінгвістиці, а життя людини, для якого мова є необхідною умовою. На межі 1940-х і 1950-х років у Японії були проведені перші «24-годинні обстеження мовного існування», спрямованих на реєстрування та подальше дослідження всіх комунікативних дій представників різних груп і верств населення. У результаті було отримано цікаві дані про співвідношення

різних видів мовленнєвої діяльності і жанрів мовлення, кількість вживаних слів, їхні частотні характеристики тощо. З 1960 р. японські мовознавці обстежували мовне існування населення що 5 років, а згодом – щороку.

2.3. 1960-1970-ті

А втім, у європейському та американському мовознавстві прагнення до інтеграції гуманітарних наук задля всебічного вивчення людини так само призвело до зміщення уваги з "колективної мови" й абстрактного "загального мовця" на індивідуальне мовлення й, відповідно, конкретних мовців. Як зауважував у цей період Р. О. Будагов, загальне проявляється в індивідуальному, а національна мова реалізується у формі індивідуальних мов її носіїв. Індивідуальне не є лише відхиленням від узусу, як традиційно вважали: наприклад, кожен видатний письменник «індивідуально поводиться» з загальнонародними мовними ресурсами. Водночас пропорція між загальним та індивідуальним у мові художніх творів у різні історичні епохи є різною (Будагов, 1967), а якщо вона є ще й статистично вимірною, то може бути використана як персональна характеристика автора-письменника. Вчений говорить про потребу дослідити, як людина сприймає мовні зміни, а також підкреслює важливість вивчення особистостей різних типів: «Мова описується сама по собі, ніби за межами її "людського" сприйняття. А проблема "людина і її мова" повинна спиратися не тільки на опис функціонування мови, а й на осмислення подібного функціонування людьми певної епохи і певного суспільства незалежно від того, чи є ці люди письменниками, чи "пересічними мовцями". До останнього часу лінгвістика та стилістика цікавилися майже виключно першими і дуже мало – другими» (Будагов, 1976). Вчений також акцентує увагу на тому, що без урахування людського чинника мова отримує тільки одностороннє тлумачення. Внаслідок цього в цей період відбувається поступове розмивання меж між гуманітарними науками, у результаті чого виникають або набувають глибшого розвитку такі міждисциплінарні напрями досліджень, як етнолінгвістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, прагмалінгвістика, лінгвістика тексту.

Однією з важливих подій на цьому етапі формування лінгвоперсоналогії було докладне вивчення мовлення особистостей, які мали вирішальний вплив на становлення національних мов. В Україні, зокрема, 1964 року було видано 2-томний «Словник мови Шевченка» за редакцією В. С. Ващенко – найбільш повне на сьогодні лексикографічне опрацювання україномовних творів поета. У словнику подано повну характеристику 10116 слів із поетичних творів Тараса Шевченка, написаних українською мовою, у їхніх семантичних і формальних виявах. Втім, відомо, що першою подібною спробою був 7-тисячний «Словник Шевченкової мови» на основі «Кобзаря» за ред. В. Доманицького (1907), укладений Н. М. Малечі й виданий у Миколаєві 1916 року. 1917 року цей самий дослідник здійснив ще одну спробу лексикографічного опрацювання «Кобзаря» – «Українсько-російський словник до "Кобзаря" Шевченка» (3,5 тисячі слів). Наступним етапом на шляху до створення повного словника мови творів Кобзаря була невелика книжка «Шевченкова лексика. Словопоказчик до поезій Т. Г. Шевченка», підготовлена В. С. Ващенкою і П. О. Петровою (Харків, 1951), у якій наводиться повний реєстр слів, вживаних у поезіях поета, із вказівкою на перше вживання за першим виданням перших двох томів десяти томного видання творів письменника (Бевзенко, 1989). Крім того, було видано «Словопоказчик драматичних творів Лесі Українки» (М. Бойко, 1961), «Художнє слово Василя Стефаника» (І. І. Ковалик, І. Й. Ощипко, 1972), «Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка» (1978-1979). Робота в цьому напрямі в інших країнах призвела до появи словників мови Шекспіра, Гете, Міцкевича, Пушкіна.

Подальші теоретичні та прикладні дослідження, пов'язані з вивченням людського чинника в мові, призвели до того, що до 80-их рр. ХХ ст. антропоцентризм уже вважають одним з головних принципів мовознавства. Наприклад, Ю. С. Степанов у передмові до граматики Е. Бенвеніста зауважував: «... мова створена за міркою людини, і цей масштаб відбито в самій організації мови; відповідно до нього мову і треба вивчати. Тому у своєму головному стрижні лінгвістика завжди буде наукою про мову в людині і про людину в мові, наукою гуманітарною...» (Бенвеніст, 1974). Як вказує О. С. Кубрякова, «людина стає точкою відліку в аналізі тих чи інших явищ, стає максимально включеною у цей аналіз, визначаючи його перспективи й кінцеву мету» (Кубрякова, 1995).

Отже, звернення до поняття мовної особистості, яке стало інтегративним у дослідженні людини-мовця, має цілком закономірний наслідок – виділення лінгвоперсоналогії в окрему дисципліну. Ми виділили період формування антропоцентричного підходу в лінгвістиці, який припав на 1820-1920-ті роки, і період формування теоретичних засад лінгвоперсоналогії, що тривав до 1980-х років. Хоча сам термін *мовна особистість* і постав у другому з виділених періодів, вчені не дали їм викінченого тлумачення. Тому в перспективі має бути проаналізовано багатовекторний шлях, яким розійшлися лінгвоперсоналогічні студії наприкінці ХХ й у ХХІ столітті.

References

- Bally Sh. "Yazyk i zhyzn" (Language and Life). Moskva: Edytoryal URSS, 2009. Print.
 Baudouin de Courtenay Y.A. "Izbrannye trudy po obshchemu yazykoznanyyu" (Selected Works on General Linguistics) 2 t. T.2. Moskva: Yzd-vo AN SSSR, 1963. Print.
 Benveniste E. "Obshchaya lynchvystyka" (General linguistics). Moskva: Prohress, 1974. Print.
 Bevzenko S.P. "Shevchenkivs'ka leksykohrafiya" T. H. Shevchenko i zahal'nolyuds'ki idealy: tezy dop. ta povidom. na obl. mizhvuz. nauk.- teoret. konf., prysvyacheniy 175-richchyu vid dnya narodzhennya T. H. Shevchenka. - P. II 19-21 Apr 1989. 6-7. Print.
 Budahov R.A. "Chelovek y eho yazyk" (Man and his language). Moskva: Yzd-vo MHU, 1976. Print.

- Budahov R.A. "Lyteraturnye yazyky i yazykovye styly" (Literary languages and language styles). Moskva: Vysshaya shkola, 1967. Print.
- Danylyuk I. "Perspektyvy zastosuvannya metodu mashynnoho navchannya dlya modelyuvannya movnoyi osobystosti" (Prospects of Machine Learning Method for Lingual Personality Modeling) *Linhvistychni studiyi* 33 (2017): 159–164. Print.
- Humboldt V. fon. "Yzbranye trudy po yazykoznanyyu" (Selected Works on Linguistics). Moskva: Prohress, 1984. Print.
- Kubryakova E.S. "Evolyutsyya lnhvystycheskykh ydey vo vtoroy polovynе XX veka (opyt paradyhmal'noho analiza)" (The evolution of linguistics ideas in the second half of the twentieth century (experience of the paradigmatic analysis)) *Yazyk y nauka kontsa XX veka*. Moskva: Yzd. tsentr RHHU, 1995. 144–238. Print.
- Lacroix J. "Yzbrannoe. Personalizm" (Selected works. Personalism). Moskva: ROSSPEN, 2004. Print.
- Mounier E. "Chto takoe personalizm?" (What is personalism) Moskva: Yzdatel'stvo humanytarnoy lyteratury, 1994. Print.
- Murray H.A. "Explorations in Personality". New York: Oxford University Press, 1938. Print.
- Neverov S.V. "Obshchestvenno-yazykovaya praktyka sovremennoy Yaponyy" (Socio-language practice of modern Japan). Moskva: Nauka, 1982. Print.
- Osthoft, H., Bruhman K. Foreword to "Morfologicheskiye yssledovaniya v oblasti yndoevropeyskykh yazykov" (Morphological studies in the field of Indo-European languages) *Zvhyntsev V.A. Ystoriya yazykoznanyya XIX – XX vekov v ocherkakh y yzvechenyyakh*. P. 1. 1964. 187–198. Print.
- Paul H. "Pryntsyipy ystoriyy yazyka" (Principles of the history of the language). Moskva: Ynostrannaya lyteratura, 1960. Print.
- Potebnya A.A. "Polnoe sobranie trudov: mysl' y yazyk" (Complete Works: Thought and Language). Moskva: Yzd-vo «Labyrynt», 1999. 300 s. Print.
- Ricœur P. "Konflikt ynterpretatsyy: ocherky o hermenevtike" (Conflict of interpretations: essays on hermeneutics). Moskva: KANON-press-Ts, 2002. Print.
- Sapir E. "Speech as a personality trait". *American Journal of Sociology* 32 (1927): 892–905. Print.
- Saussure F. de. "Trudy po yazykoznanyyu" (Works on Linguistics). Moskva: Prohress, 1977. Print.
- Sepyr E. "Yzbrannye trudy po yazykoznanyyu y kul'turolohiyy" (Selected Works on Linguistics and Cultural Colony). Moskva: Prohress, 1993. Print.
- Steinthal H. "Hrammatika, lohika i psikholojiya (ikh printsipy i ikh vzaymootnosheniya)" (Grammar, logic and psychology (their principles and their interrelations) *Ystoriya yazykoznanyya XIX – XX vekov v ocherkakh i izvlechenyyakh*. Ch. 1. Moskva: Proseshchenye. 1964. 127–135. Print.
- Trubetskoy N.S. "K probleme russkoho samopoznanyya" (To the problem of Russian self-knowledge). Paryzh: Evraziyskoe knyhozd-vo, 1927. Print.
- Vynohradov V.V. "Yzbrannye trudy: O yazyke khudozhestvennoy prozy" (Selected Works: About the Language of Art Prose). Moskva: Nauka, 1980. Print.
- Weisgerber Y.L. "Rodnoy yazyk y formyrovaniye dukha" (Native language and spirit formation). Moskva: Edytoryal URSS, 2004. Print.
- Zahnitko A.P. "Teoriya lnhvopersonolohiyi" (The theory of lingvopersonology). Vinnytsya: Nilan-Ltd, 2017. Print.

THE FORMATION OF LINGVOPERSONOLOGY IN CHRONOLOGICAL ORDER: FROM ORIGINS TO SEPARATION IN SCIENCE

Illya Danyliuk

Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology,
Donetsk National University named after Vasyl' Stus, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

Background: The article describes the evolution of views, conceptions, theoretical and methodological approaches that have led in the last quarter of the last century to the allocation extensive linguistic direction of a lingvopersonology - the science about a linguistic personality. Chronologically, the development of linguistic works of the anthropocentric paradigm, the formation of the theoretical foundations of lingvopersonology and its connection with personology and personality are presented. The relevance of our research, above all, is theoretically motivated by the development of extraordinary scientific and practical interest in the possibilities of language processing of huge amount of data generated by people in everyday professional and personal life in the electronic forms of communication (e-mail, sms, voice, audio and video blogs, social networks, etc.).

Purpose: The purpose of the article is to describe and study the principles on which lingvopersonology was formed, with the deepest and more detailed tracking of the way scientific thought was moving up to the moment when the doctrine of lingvopersonology acquired the status of the whole linguistic section.

Results: Consequently, an appeal to the notion of a linguistic personality, which became integrative in the study of a person-speaker, has a quite logical consequence - the allocation of lingvopersonology in a separate discipline. We highlighted the period of the formation of anthropocentric approach in linguistics, which dates back to the 1820s and

1920s, and the period of the formation of theoretical foundations of lingvopersonology, which lasted until the 1980s. Although the term *linguistic person* itself appeared in the second of the allocated periods, scientists have not given them a complete interpretation.

Discussion: In the long run, the multi-vector path, to which the lingvopersonological studios at the end of the XX and XXI centuries dispersed, should be analyzed.

Keywords: lingvopersonology, personology, personalism, linguistic personality, anthropocentric paradigm.

Vitae

Ilyya G. Danyliuk, Candidate of Philology, Doctoral candidate and Associate Professor at Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology in Donetsk National University named after Vasyl' Stus. His research areas include applied linguistics, natural language processing, corpus linguistics, and machine grammar.

Correspondence: i.danyluk@donnu.edu.ua

Наталія Дарчук

DOI 10.31558/1815-3070.2018.36.23

УДК 81'32

ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ АВТОМАТИЧНОГО СЛОВНИКА СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто засади створення автоматичного словника словосполучень української мови, створюваного на кафедрі української мови та в лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Подано типологію синтаксичних зв'язків та семантичних відношень, на яких ґрунтовано створювану систему автоматичного виокремлення словосполучень, принципи семантичного розміщення словника. Описано експеримент з вилучення з корпусу публіцистичних текстів словосполучень з орудним відмінком, прокоментовано його результати.

Ключові слова: автоматичний семантичний аналіз, автоматичний синтаксичний аналіз, автоматичний словник словосполучень, комп'ютерна граматики, орудний відмінок, семантичне відношення, синтаксичний зв'язок.

Ідея взаємодії лексики і граматики, пов'язана з іменами В. Виноградова, Ю. Апресяна, Г. Золотової, І. Вихованця, К. Городенської, А. Загнітка, Р. Мразека, Р. Якобсона та ін., набуває актуальності у зв'язку з недостатньою розробленістю таких семантико-синтаксичних проблем, як: граматична і лексична валентність слів, типова частининомовна сполучуваність, синонімія словосполучень різних структурних типів, лексична і граматична валентність як критерій синонімічності, закони комбінаторики словосполучень різних типів і розрядів, лексична валентність як критерій розмежування вільних і фразеологічних словосполучень, взаємодія стійкості та ідіоматичності тощо, а й практичними, зокрема створенням систем автоматичного аналізу тексту. З іншого боку, увагу до проблем семантизації синтаксису стимулюють прикладні проблеми: автоматизація лінгвістичних досліджень, автоматичне визначення меж словосполучень, установлення критеріїв членування фрази на синтагми, автоматичний синтаксичний аналіз речення, автоматичне реферування й анотування тексту на основі сполучувальнісних критеріїв, машинний переклад тощо.

Метою даного проекту є створення системи автоматичного виокремлення словосполучень з автоматичним приписуванням їм типу синтаксичного зв'язку і синтаксичного відношення та укладання частотного словника словосполучень із зазначенням цих типів інформації. Пропонований проект створюється на кафедрі української мови та в лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Теоретичним підґрунтям є комп'ютерна граматики АГАТ із вбудованими процесорами опрацювання українськомовного тексту.

Зазначимо, що автоматичні процесори для вирішення текстових завдань за визначенням можуть бути тільки інтегральними комп'ютерними моделями мовної системи (так само як і в мові, де онтологічна система працює у взаємодоповняльному режимі до гносеологічного аспекту), її модель – діючий автомат аналізу тексту – ієрархічно вирішує всі необхідні завдання аналогічно до людини-лінгвіста, але робить це за правилами комп'ютерної граматики, яка складається за об'єктами опису з двох розділів – морфології і синтаксису та завершується звертанням до семантики, уникнути яку не можливо. Отже, зв'язок синтаксису із семантикою при вирішенні прикладних завдань логічний і необхідний.

Синтаксичний аналіз у системі АГАТ зумовлений у теоретичному плані тим, що виокремлення словосполучення з реченнєвої структури на великих різностильових масивах текстів дає можливість дослідникам української мови більш точно й аргументовано встановити синтаксичну і семантичну ємність цієї одиниці, у прикладному плані – розроблюваний автоматичний синтаксичний модуль аналізу українського тексту єдиний в Україні лінгвістичний ресурс, налаштований на синтаксичне розмічування, аналога якому немає, оскільки воно здійснюється тільки автоматично на базі повного автоматичного морфологічного аналізу зі знятою омонімією.